

ТЕОРІЯ РОЗВИТКУ ЗНАННЯ КАРЛА ПОППЕРА У ЗАСТОСУВАННІ ДО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Д.П. Сенетий

Україна, м.Запоріжжя, Запорізький державний медичний університет

Карл Поппер – один з найвидатніших філософів ХХ ст., що зробив великий внесок у розвиток теорії пізнання. До найвідоміших складових його філософії належить теорія фальсифікації, запропонована як розв’язання проблеми індукції (проблеми Юма), та нова концепція раціональності як відкритості до критичної дискусії (на противагу, з одного боку, ірраціоналізму та, з іншого боку, традиційній концепції раціональності як “виправдання” логічними доказами чи досвідом) – критичний раціоналізм.

Один з найважливіших акцентів теорії Поппера – ствердження творчого, активного, революційного характеру процесу розвитку знання. Він протиставляв свою теорію панівній на той час (1930-ті рр.) “...точці зору, що прогрес науки зумовлений накопиченням чуттєвого досвіду”, представленій насамперед філософією позитивізму (яка була спадкоємицею класичного емпірицизму). Поппер пояснював:

“Моє негативне відношення до цієї точки зору тісно пов’язане з моїм неприйняттям вчення про те, що наука або знання *мусять* розвиватися, оскільки наш досвід *мусить* накопичуватися. Навпаки, я переконаний у тому, що розвиток науки залежить від вільної конкуренції ідей і, отже, від свободи і що він може припинитися, якщо свободу буде знищена (хоча протягом деякого часу він може продовжуватися в окремих сферах, зокрема у техніці)... Я також стверджував, що розвиток нашого знання неможливо передбачити науковими засобами і що, отже, майбутній хід нашої історії також непередбачуваний.” [2, с.258]

Ці дві альтернативи в теорії пізнання тісно пов’язані з відповідними теоріями свідомості. Поппер ілюстрував ці альтернативні погляди на свідомість метафорами цебра і прожектора. Панівну теорію свідомості він називав "цеберною теорією свідомості" (*the bucket theory of mind*) або обсерваціонізмом:

"Обсерваціонізм виходить з того, що джерелом нашого знання є наші відчуття, або наші органи відчуттів; що нам "даються" деякі так звані "чуттєві дані" ... або деякі сприйняття, і що наше знання є результат чи зведення цих чуттєвих даних, або наших сприйнятів, або отриманої інформації. Місце, де ці чуттєві дані об’єднуються, або засвоюються – це, звичайно ж, голова, зображена на мал. 1. Якщо поглянути на цей

малюнок, стане зрозуміло, чому мені подобається називати обсерваціонізм "цеберною теорією свідомості". Цю теорію можна викласти й таким чином. Чуттєві дані вливаються в цебро через сім добре відомих отворів – два ока, два вуха, один ніс з двома ніздрями й рот, а також через шкіру – орган дотику. В цебрі вони засвоюються, а конкретніше – зв'язуються, асоціюються одне з одним і класифікуються. А потім із тих даних, які неодноразово повторюються, ми отримуємо – шляхом повтору, асоціації, узагальнення та індукції – наші наукові теорії. Цеберна теорія, або обсерваціонізм, є стандартною теорією пізнання від Аристотеля до деяких моїх сучасників, наприклад, Бертрана Рассела, великого еволюціоніста Дж. Б. С. Холдейна або Рудольфа Карнапа." [3, с. 60]

На противагу цій теорії, Поппер доводив, що пізнання є не пасивним накопиченням інформації, а активним пошуком, який спрямовується проблемами і теоріями-гіпотезами. (На протиставлення "цеберній теорії", Поппер називає це "прожекторною теорією" – *the searchlight theory*.) Розвиток знання здійснюється шляхом проб і помилок, припущень і спростувань – через висунення здогадок-гіпотез, виявлення і виправлення помилок у процесі раціональної дискусії та емпіричних перевірок.

На жаль, "цеберна теорія" свідомості досі залишається досить впливовою, зокрема у навчальному процесі.

Мені особисто рік тому довелося почути педагогічні міркування професора психіатрії з одного з українських медичних ВНЗ. Професор почав з твердження, що процес навчання є накопиченням інформації, яка шляхом асоціації зв'язується-упорядковується мозком; тому завдання навчального процесу полягає в тому, щоб студент запам'ятовував якомога більше інформації. (Це – "цеберна теорія" у чистому вигляді.) Він висловив також дивну думку про те, що студенти однаково здатні засвоювати усі предмети, тому якщо студент засвоює деякі предмети гірше, аніж інші, то це – свідчення гіршої якості викладання. (Це твердження нагадало мені відому формулу, що традиційно приписується Джона Локку, хоча її формулював ще Тома Аквінський, про те, що свідомість – це чиста дошка, на якій мозок записує знання. Подібно до цього, теорія про те, що студенти однаково готові засвоювати усі предмети, а те, наскільки їм це вдається, залежить лише від викладача, ніби передбачає, що свідомість студента – чиста дошка, на якій процес викладання записує інформацію. Але якщо Тома Аквінський і Локк говорили про свідомість новонародженої дитини, то тут йдеться про свідомість юнака старшого за 17 років. Зрозуміло, що насправді, кожний з

них є особистістю, що приходить у ВНЗ з власним багажем знань, власними інтересами, власними уявленнями про важливість для неї тих або інших предметів, і неоднаковими здібностями до засвоєння різних предметів. І зрозуміло, що оскільки це так, то якість засвоєння студентом різних предметів залежить не лише від якості викладання, але й від усіх цих індивідуальних чинників.) Ще однією характерною рисою виступу професора було те, що в його виступі зовсім не було таких слів як ‘проблема’, ‘теорія’, ‘гіпотеза’...

Звертаючись до більш загальновідомих речей, можна зауважити, що всупереч розмовам про розвиток творчих здібностей і мислення учнів і студентів, навчальна програма з багатьох предметів орієнтована більше на засвоєння великої кількості інформації. Правда, справа тут не лише в філософії освітнього процесу (на словах мало хто заперечуватиме думку про те, що завдання освітнього процесу полягає насамперед в розвитку мислення, а не запам’ятовуванні), а в тому, що таке “знання” легше контролювати й оцінювати. На жаль, і система тестування при вступі до ВНЗ хоча й сприяє вирішенню однієї проблеми (корупції), але посилює іншу – спрямованість навчання на запам’ятовування інформації. Згадаймо також, що перехід з 10-річної на 12-річну систему шкільної освіти обґрунтовується, крім (досить сумнівної) доцільності уніфікації з європейськими освітніми стандартами, тим, що кількість інформації, нібито необхідної для освіченої людини, постійно зростає. Таке обґрунтування засновується на цілковито хибній філософії освіти як засвоєння зростаючої кількості інформації, замість якнайкращого розуміння основ найважливіших галузей знання.

Повертаючись до філософії Карла Поппера, звернемо увагу на притаманну його теорії схему розвитку пізнання. Панівна теорія емпірицизму-позитивізму говорила, що пізнання починається зі спостережень які потім індуктивно узагальнюються (або, в психічних термінах, зв’язуються-упорядковуються на основі психічних асоціацій). Поппер відкидав цю схему, і захищав іншу:

- 1) пізнання починається не зі спостереження, а з проблеми, яку дослідник прагне розв’язати;
- 2) наступним кроком є висунення гіпотез-здогадок, що пропонуються як можливе розв’язання проблеми (вони не є результатом ніякої індуктивної процедури, а є продуктом творчої діяльності уяви);
- 3) ці гіпотези піддаються критичному обговоренню та емпіричному тестуванню (зіставленню з результатами експериментів та спостережень), що спрямовані на

“відбракування” хибних гіпотез і збереження найкращих, тих, що витримують випробування.

Аналогічну схему можна застосувати й до навчання учнів і студентів. Навчальний процес має бути орієнтований насамперед на розуміння учнями і студентами 1) проблем, яких стосуються ті теорії, які вони будуть вивчати та 2) теорій у їх відношенні до відповідних проблем. Також, важливо зауважити, що студент, як і науковець, навчається шляхом проб і помилок, хоча (на відміну від науковця) його проби й помилки стосуються не висунення нових оригінальних теорій, а власного розуміння-тлумачення проблем і теорій, про які він дізнається від викладачів та з підручників. Виявлення та виправлення помилок здійснюється у взаємодії-спількуванні учнів (студентів) з викладачем.

Завдання учня (студента) не в тому, щоб *накопичувати-запам'ятовувати* інформацію як послідовність звуків та слів, а в тому, щоб її *розуміти*. Учень (студент) здійснює спроби її тлумачення, застосування до проблемних ситуацій, і ці спроби бувають більш або менш вдалими. Якщо в науці виявлення і виправлення помилок здійснюється в процесі дискусій між науковцями та емпіричних перевірок, то в навчанні цю ж роль відіграє спілкування учнів (студентів) з викладачами, відповідні практичні вправи, а також спілкування між учнями (студентами) з навчальних питань.

Література

1. Поппер К. Бадья и прожектор: две теории познания // Поппер К. Объективное знание. Эволюционный подход. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С.320-336.
2. Поппер К. Логика научного исследования. – М.: Республика, 2004. - 447 с.
3. Поппер К. Эволюционная эпистемология // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики. – М: Эдиториал УРСС, 2000. – С.57-75.

Надійшло до редакції 27.03.2013 року